

OASTEA PORTALĂ ÎN TRANSILVANIA PRINCIARĂ (1542-1653)

Florin Ardelean*

Cuvinte cheie: conscripție, comitat, Stări, armată.

Key Words: conscription, county, Estates, army.

Oastea portală, o nouă structură militară în ansamblul organizării militare a regatului Ungariei, a apărut în timpul regelui Sigismund de Luxemburg și a constituit o reacție la amenințarea otomană ce s-a făcut tot mai puternic simțită după căderea regatului Serbiei. Însemnând practic recrutarea proporțională a unor contingente de soldați-iobagi de pe domeniile nobiliare, aceste conscripții militare veneau să compenseze incapacitatea vechilor structuri militare ale regatului de a face față noilor pericole ivite. Ridicarea la arme a celor conscriși se făcea de pe domeniile nobililor și, în mod excepțional, de pe cele ale Coroanei și ale Bisericii. Recrutarea se făcea în funcție de numărul de coloni, sesii iobăgești sau porți fiscale, această din urmă unitate de impunere dând și numele consacrat al acestui contingent militar, oastea portală (*militia portalis*, *telekkatonság*). De la Congregația generală de la Timișoara din 1397 și până în timpul lui Ludovic al II-lea, organizarea oștirii portale a fost vizată de numeroase prevederi legislative ce încercau să eficientizeze această structură militară și să salveze regatul Ungariei de amenințarea otomană¹.

Principatul Transilvaniei a moștenit, în bună parte, modelul de organizare politică, administrativă, juridică și militară a regatului Ungariei. Drept

* Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie și Filozofie, email: florinardelean1@yahoo.com.

¹ András Borosy, *The Militia Portalis in Hungary Before 1526*, în *From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*, New York, 1982, *passim*; Joseph Held, *Peasant in Arms, 1437-1438 & 1456*, în *From Hunyadi to Rákóczi War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*, 1982, p. 84; Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale 895-1526*, Cluj Napoca, 2006, p. 232-235; Martin Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*, London, 2000, p. 145-150; Joseph Held, *Military Reform in Early Fifteenth Century Hungary*, în *East European Quarterly*, XI, nr.2, 1977, p. 135-138.

consecință și miliția portală a fost perpetuată în cadrul legislației militare a noului stat. Încă din primii ani de existență a principatului s-a încercat mobilizarea proporțională a populației servile în vederea apărării țării. Dieta de la Turda din 22 decembrie 1542 recurgea la recrutarea oștirii portale ca și alternativă în cazul în care prezența nobilimii și a celorlalte națiuni privilegiate nu ar fi fost suficientă. Dacă pericolul pentru țară era mai mare, atunci fiecare nobil avea să înarmeze câte un călăreț bine pregătit la fiecare 10 porți care să fie trimis la data și în locul stabilit de către *locumtenens* sau *vice locumtenens*. O recrutare proporțională se făcea și din rândul sașilor, care trimiteau după aceeași regulă pușcași pedestrii, care să egaleze numărul călăreților trimiși de nobilime². În anul următor Dieta de la Cluj întărește aceeași regulă pentru recrutarea oștirii portale, care avea să se alăture unor efective bine precizate alcătuite de către cele trei națiuni privilegiate ale țării³. Rata conscripției se menține și în anul 1545, însă de această dată norma de impunere o constituie numărul colonilor și nu porțile fiscale. Sașii nu mai sunt pomeniți în contextul conscripției, însă nobilii trebuie să înarmeze câte un călăreț din fiecare 10 coloni. Fiecare 20 de coloni astfel recrutați aduceau la oaste câte un car cu victualii⁴.

În primăvara anului 1551 regina Isabella stabilea condițiile în care se produce insurecția generală sau parțială a locuitorilor principatului. Insurecția parțială însemna, în ceea ce privește populația aservită a țării, că la oaste venea a șaisprezecea parte a iobagilor ...*sedecima parte colonorum levata*⁵. Astfel miliția portală (deși în epocă termenul este din ce în ce mai rar utilizat) ajunge să însemne insurecția parțială, adică mobilizarea unei părți din locuitorii neprivilegiați ai țării.

În vara anului 1551 Ferdinand I a trimis în Transilvania un corp expediționar de 6-7.000 de mercenari în frunte cu Giovanni Battista Castaldo, Tamás Nádasdy și Ștefan Losonci. Regina Isabela, asediată la Alba Iulia de

² *Monumenta Comitalia Regni Transylvaniae*, (în continuare MCRT), ed. Sándor Szilágyi, I, Budapest, 1876, doc. XXIV, p. 171; Zsolt Trócsányi, *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*, Budapest, 2005, p. 134; David Prodan, *Iobăgia în secolul al XVI-lea*, I, București, 1967, p. 397.

³ MCRT, I, 1876, doc. XXVII, p. 177.

⁴ *Ibidem*, doc. II, p. 218.

⁵ *Ibidem*, doc. VIII, p. 317.

către Martinuzzi și susținătorii acestuia, a abdicat și s-a retras în Silezia⁶. Noii stăpânitori ai Transilvaniei s-au văzut nevoiți să păstreze structurile militare specifice țării, în contextul în care forța militară alcătuită din mercenari străini s-ar fi dovedit insuficientă în fața unui atac turcesc. Astfel, în Dieta de la Târgu Mureș din 31 decembrie 1551 era prevăzută insurecția nobiliară, și, de asemenea, ridicarea câte unui călăreț bine înarmat la fiecare 16 coloni. Mobilizarea acestora se făcea la vederea scrisorii trimise de către general (Castaldo)⁷. În mai, anul următor, era redactat un regulament similar, în care nobilimii i se cerea să înarmeze câte un călăreț bine înarmat la fiecare 16 coloni, din resurse proprii: *de singulis sedecim colonis singulum unum equitem, armis bellicis bene provisum, ex propriis facultatibus*⁸. O conscripție a comitatului Bihor din anul 1552 ne permite să facem aprecieri cantitative privitoare la oastea portală ce putea fi ridicată din cuprinsul acestui comitat. Legislația din acel an, precum și cea din anul anterior și până în 1578 stabilesc aproape fără excepție ca și criteriu de recrutare numărul de coloni (1 ostaș sau 2 ostași la 16 coloni), abia în anul 1578 se va reveni la formula de recrutare după poarta fiscală. Registrul de conscripție înregistrează în acest caz numărul de porți fiscale aflate fie în posesiunea unor nobili, fie în cea a Bisericii. Cel mai mare proprietar în comitatul Bihor, în acești ani, era Episcopia de Oradea care alături de capitolu, mănăstiri și parohii stăpânea mai mult de jumătate din posesiunile comitatului (5.918 unități fiscale dintr-un total de 11.278), restul aflându-se în stăpânirea unor nobili laici (5.360 de unități fiscale). Se apreciază în general că o poartă fiscală cuprindea două gospodării, însă este greu de estimat cu exactitate câți iobagi capabili să poarte arme puteau fi găsiți într-o asemenea gospodărie. Dacă se consideră că fiecare poartă fiscală nobiliară furniza cel puțin un iobag apt de serviciu militar, atunci se poate aprecia că miliția portală ridicată din comitatul Bihor număra cel puțin 335 de soldați⁹.

În anul 1554, în cadrul a două întruniri consecutive ale Stărilor (mai 1554 Târgu Mureș și iunie 1554 Mediaș) conscripția era extinsă la toate cele trei națiuni privilegiate. În timp ce nobilii continuau să recruteze iobagi după vechea proporție de 1 la 16, secuii erau solicitați să trimită a parta parte din

⁶ *History of Transilvania*, coord. László Makkai, Zoltán Szász, I, 2001, p. 626.

⁷ *MCRT*, I, 1876, p. 392.

⁸ *Ibidem*, doc. XI, p. 405.

⁹ Liviu Borcea, *Conscrierea comitatului Bihor din 1552*, în *Crisia*, XXIV, 1994, p. 233-282.

oamenii lor, iar sașii să participe cu contribuția lor de 2.000 de oameni. În total erau așteptați un număr de 6.000 de conscriși, însemnând câte 2.000 de oameni de fiecare națiune, dacă admitem că această obligație era impusă în mod egal celor trei națiuni. În cazul nobilimii se aplica o pedeapsă de 1 florin pentru fiecare călăreț care lipsea de la locul de adunare indicat de către voievod ¹⁰.

La începutul anului 1556, autoritatea în Transilvania a fost treptat preluată de către Isabela și susținătorii acesteia, în rândurile cărora se remarcă Petru Petrovici, numit *locumtenens* cu ocazia dietei ținute la Sebeș în 8 martie 1556. Petrovici este cel care preia *de facto* și autoritatea asupra armatei transilvănene. Astfel, în cadrul dietei din aprilie 1556 propune ridicarea unor corpuri permanente de oaste numărând 6.000 de oameni, susținute în mod echitabil de către cele trei națiuni. Nobilii, de partea lor, procurau acești oameni prin intermediul conscripției de 1 soldat la 16 coloni¹¹. Oastea de conscripție tinde astfel să se transforme într-o armată permanentă. Inițiativele de acest gen venite din partea autorității centrale au continuat să apară în textele legislative ale țării, însă opoziția Stărilor și instabilitatea politică din aceste prime decenii de existență a Transilvaniei princiare au obstrucționat acest proiect.

În anii domniei principelui Ioan Sigismund, marcați de conflictul cu Habsburgii pentru stăpânirea *Partium*-ului, oastea portală a fost transformată într-un element auxiliar insurecției nobiliare. În cele mai multe articole dietale din această perioadă prezența nobilimii la oaste este însoțită de a 16-a parte a iobagilor de pe moșiile acestora.

Dieta de tabără din 1557 prezintă o imagine mai detaliată a mobilizării miliției portale. În cadrul acestei întruniri nobilii se aflau în tabără alături de a 16-a parte a iobagilor lor. Fiecare 20 de iobagi aveau un car cu victualii și cai pentru tractarea acestora. Colonii care participau la oaste primeau stipendiu. Nobilii și colonii ce se aflau în apropierea Sătmărilor erau chemați să se retragă și ei în timp util, pentru a se aduna laolaltă cu ceilalți oșteni ai țării în tabără. Iobagii mobilizați în miliția portală erau înarmați cu pușcă, iar cei care nu aveau arme de foc, cu arcuri și lănci după vechiul obicei. Aceștia erau așteptați să se adune în tabără la a 8-a zi de la primirea ordinului de mobilizare cu toate armele lor pentru a fi inspectați¹².

¹⁰ MCRT, I, 1876, doc. XI, p.519, 525; David Prodan, *op. cit.*, p. 399.

¹¹ MCRT, I, 1876, doc. XXVIII, p. 575.

¹² *Ibidem*, II, 1876, doc. VI, p. 85 -86.

În anii următori, articolele dietale referitoare la miliția portală sunt laconice. Formula cea mai frecvent întâlnită fiind „nobilii să vină la oaste alături de a 16-a parte a iobagilor”. Excepție face anul 1564, când rata conscripției putea fi modificată după cum credea principele de cuviință, de la 1 soldat la 16 iobagi, la 1 soldat la 10 sau chiar la 5 iobagi¹³.

Mobilizarea miliției portale implica numeroase inconveniente și riscuri. Plecarea iobagilor la oaste însemna reducerea forței de muncă pe domeniul nobilului. Cei recrutați refuzau de multe ori să revină pe pământurile stăpânilor odată cu terminarea campaniei. Din aceste motive Dieta de la Sibiu de la sfârșitul anului 1566 prevedea pedepse aspre împotriva iobagilor care vagabondau înarmați după încheierea campaniilor militare. Responsabilitatea dezarmării iobagilor o purtau nobilii de pe pământul cărora au fost recrutați¹⁴.

Miliția portală recapătă un rol important în anii conflictului dintre Ștefan Báthory și pretendentul Gaspar Bekes. Voievodul legitim al Transilvaniei impune în vara anului 1575, în preajma bătăliei de la Sânpaul, recrutarea a câte 2 oșteni la fiecare 16 iobagi, câte un călăreț dar și câte un pedestraș. Călăreții veneau în completarea cavaleriei nobiliare și secuiești iar pedestrii, purtători de arme de foc, se alăturau detășamentelor de pușcași pedestrii din orașele saxone. Solda acestor oșteni era plătită timp de o lună de către nobilul de pe moșia căruia au fost ridicați, iar mai apoi de către principe¹⁵. Această oaste nu a fost însă demobilizată nici după înfrângerea lui Bekes și fuga acestuia din Transilvania. De teama unei eventuale intervenții Habsburgice, Báthory și-a ținut oamenii sub arme un timp destul de îndelungat. Într-o scrisoare, adresată ducelui de Mantova la 7 august 1575 de către agentul acestuia aflat la Praga, Cesare Riva, se menționează faptul că voievodul Transilvaniei menține în țară o forță de 20.000 de oameni, ca o precauție împotriva rivalului său Gaspar Bekes, care a reușit să scape de pe câmpul de luptă de la Sânpaul¹⁶. În luna decembrie a aceluiași an oastea țării avea să se adune în locurile desemnate de Dietă pentru muștră. Astfel nobilii și recruții de pe domeniile acestora din comitatele Alba și Hunedoara se adunau la Alba Iulia pentru muștră, sașii și secuii veneau împreună fie la Făgăraș, fie la Mediaș; secuii din scaunul Arieș,

¹³ *Ibidem*, doc. XIII, p. 223.

¹⁴ *Ibidem*, doc. XIII, p. 325.

¹⁵ *Ibidem*, doc. XXVIII, p. 559-560.

¹⁶ Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești, Acte și scrisori*, II, București, 1930, doc. 65, p. 71.

nobilii din comitatul Turda și cei din Cluj se adunau la Cluj pentru inspecția militară, nobilii din comitatul Bihor se adunau la Oradea unde mustra era efectuată de Cristofor Báthory, iar nobilii din Solnoc și Crasna se strâneau pentru mustra la Șimleu¹⁷. La începutul anului următor Dieta de la Mediaș lansa o nouă chemare în vederea inspecțiilor militare. Locul de adunare al secuilor era Târgu Mureș, al sașilor, al nobilimii și al secuilor din scaunul Arieș (care de obicei luptau alături de nobilii din comitate) era Cluj, iar comitatele Crasna și Solnoc se adunau la Șimleu. Prevederile legate de oastea portală și de rata conscripției erau aceleași ca și în anul 1575, 2 soldați la 16 iobagi¹⁸.

Ștefan Báthory a apreciat potențialul militar al armatelor de conscripție, din sursele pe care le avem el a fost până în acel moment singurul conducător al Transilvaniei care a organizat cu regularitate inspecții militare pentru acest segment al oștirii ardelene. Atașamentul său față de această structură militară și încrederea în potențialul ei a demonstrat-o și în perioada în care a fost rege al Poloniei, unde a încercat să introducă o structură militară similară cu cea din Transilvania, fără prea mare succes însă¹⁹.

Cristofor Báthory, ales voievod după plecarea lui Ștefan în Polonia, a continuat să acorde o atenție sporită miliției portale. La fel ca și predecesorul său, a păstrat nivelul conscripției la 2 oșteni, un călăreț și un pedestru, pentru fiecare 20 de iobagi. Recrutarea miliției portale a fost extinsă la toate cele trei națiuni privilegiate ale țării²⁰. Dieta de la Turda din octombrie 1579 prevedea realizarea unor noi conscripții în comitate de către comite și ceilalți oficiali regali. Mustra era organizată de fiecare comitat în parte, odată pe an. Cei care se opuneau mustrei erau pedepsiți prin confiscarea averii, pedepsele fiind aplicate de comiți. Conform acestor noi conscripții realizate, fiecare nobil avea să contribuie cu numărul de pedestrii sau călăreți specificați în scrisoarea de mobilizare trimisă de principe²¹. Este încă o formulare de acest gen în care

¹⁷ MCRT, II, 1876, doc. XXXIII, p. 570.

¹⁸ *Ibidem*, doc. XL, p. 576; Rata conscripției pentru acest an este pomenită și în cadrul unei scrisori adresată de voievodul Ștefan Báthory orașului Sibiu la 19 februarie 1576, prin care le cere sibienilor să își respecte angajamentele militare ce decurg din prevederile dietei de la Mediaș din acel an, vezi Andrei Veress, *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése*, II (1576-1586), Cluj, 1944, doc. 465, p. 24.

¹⁹ Richard Brzezinski, *Polish Armies 1569-1696*, I, London, 1987, p. 42.

²⁰ MCRT, III, 1877, doc. X, p. 138.

²¹ *Ibidem*, doc. XI, p. 142.

articolele Dietale nu specifică rata conscripției militare, lăsând-o la discreția principelui care o comunica comiților și celorlalți oficiali comitatensi, în momentul realizării mobilizării. Din punctul de vedere al relațiilor de putere, aceste măsuri înclinau balanța în favoarea principelui, care stabilea rata conscripției în mod autoritar fără a consulta Dieta asupra acestei chestiuni. O măsură legislativă în spiritul întăririi autorității centrale a fost luată și în cadrul dietei din noiembrie 1580. Oastea de călăreți și pedestrași, strânsă după numărul porților fiscale, era obligată să se deplaseze acolo unde prezența ei era necesară, oriunde considera voievodul de cuviință²². Prin această hotărâre se exprimă în mod clar intenția voievodului locțiitor, precum și a regelui Poloniei de a dispune de oastea țării în mod absolut. Este în primul rând încălcat vechiul privilegiu al nobilimii, dar și al oștirii recrutate din rândul țăranilor de pe domeniile acestora, de a lupta doar în războaie defensive în interiorul țării. Acest principiu ce ținea de tradiția legislativă a vechiului regat al Ungariei a fost eludat de principii ardeleni, a căror tendințe de centralizare s-au manifestat și în aceste chestiuni. În cazul lui Ștefan Báthory, acest lucru îi servea pentru războaiele duse în calitate de rege al Poloniei.

Legislația referitoare la oastea de conscripție devine mai relaxată și mai vagă după moartea lui Ștefan Báthory. Tânărul principe Sigismund, aflat sub tutela unor reprezentanți ai Stărilor, nu putea încă să ducă mai departe procesul de întărire a autorității centrale început de predecesorii săi. În intervalul cronologic 1586-1593 dezbaterile Dietale ignoră în mare parte problema conscripțiilor militare. Singura schimbare semnificativă se produce însă în 1587, oarecum contrar tendinței generale, când proporția de recrutare crește la 2 soldați pentru fiecare 16 iobagi²³.

Conștient de iminența participării Transilvaniei la noul conflict deschis în 1593 (1591) între Habsburgi și turci, Sigismund încearcă să ridice potențialul militar al țării prin reimpunerea recrutării proporționale, de data aceasta 1 soldat la 10 iobagi, în cazul nobilimii. Cei recrutați în miliția portală erau darabanți înarmați cu pușcă, însă erau acceptați și pedestrii fără arme de foc, cu săbii și sulite²⁴.

²² *Ibidem*, doc. XIV, p. 153.

²³ *Ibidem*, doc. XXXIV, p. 226.

²⁴ *Ibidem*, doc. XVIII, p. 426.

Autoritatea principelui, și mai ales intenția sa de a se alătura războiului antiotoman, erau contestate de o grupare nobiliară influentă condusă chiar de vărul său Balthazar Báthory. Acesta îi avea de partea sa pe Ștefan Báthory, căpitanul Oradiei, pe membrii familiei Kendi și pe cancelarul Kovacsókzy, un grup suficient de influent pentru a-și impune voința în Dietă. O măsură semnificativă inițiată de aceștia a fost scoaterea oștirii țării de sub controlul princiar. Cu ocazia dietei ținută la Turda în luna mai a anului 1594 era instituită funcția de *fizetömester* (maestru al plăților), care se ocupa de plata oștenilor aflați în slujba țării. Soldă primeau pedestrii și călăreții recrutați după porțile fiscale care alcătuiau în acest moment oastea de apărare a țării, *az ország presidium*. Pentru această funcție a fost propus Ioan Gerendi (partizan declarat al lui Balthazar Báthory și al grupării sale), care avea să administreze sumele rezultate din colectarea unei taxe de 50 dn. de poartă fiscală. Plata oștenilor se făcea în felul următor: căpitanul general primea 300 de fl. pe lună, călărețul obișnuit 3 fl., stegarul 5 fl., toboșarul sau trâmbițașul primea câte 4 fl., hotnogul de pedestrași 8 fl., decurionul 4 fl., iar darabantul obișnuit 3 fl. În perioada mustrelor oștenii aveau obligația de a sta în permanență în tabără și de a da ascultare căpitanului general. Darea pentru oastea de prezidiu trebuia plătită inclusiv de libertini, darabanții cetăților sau săraci, neexistând nicio excepție de la această regulă. Plata revenită *fizetömester*-ului era de 40 fl. pe lună²⁵.

Odată ce tânărul principe Sigismund a reușit să înfrângă opoziția nobilimii filoturce, autoritatea princiară asupra aparatului militar al țării a fost restaurată. Miliția portală a revenit în atenția dietei abia în 1597, când proporția de recrutare era stabilită la 2 soldați din 20 de iobagi (din acest motiv în textul dietei oastea portală este desemnată prin sintagma *huszad nép*). Iobagii înarmați îl însoțeau pe nobilul care venea în persoană la oaste, și care pe durata războiului cu turcii avea datoria de a pleca la luptă acolo unde considera principele necesar. Oștenii ridicați din rândul populației neprivilegiate își primeau solda cu ocazia efectuării mustrelor de către comiții locali²⁶. Aceleași condiții privitoare la mobilizarea oștirii portale au fost acceptate și de către Dieta de la Sebeș din august 1598²⁷.

²⁵ *Ibidem*, doc. XXI, p. 441.

²⁶ *Ibidem*, IV, 1878, doc. IV, p. 117-118.

²⁷ *Ibidem*, doc. XXVI, p. 191.

Pentru a continua ostilitățile alături de Habsburgi, principele Sigismund cerea împăratului Rudolf un sprijin consistent în trupe, dar mai ales în bani. Astfel, la începutul lunii martie 1597 Sigismund și consilierii săi au elaborat un act trimis împăratului la Praga, care conținea câteva solicitări de sprijin material. Pe lângă soldați și artilerie, transilvănenii pretindeau o sumă de 34.000 de taleri, ce urma să fie plătită în fiecare lună pe durata războiului. Justificarea invocată pentru această cerință era că nu numai mercenarii străini dar și oastea țării solicită solde, dacă luptă mai mult de două luni de zile în afara granițelor țării²⁸.

Cu prilejul Dietei din 21-26 martie 1599 nobilimea își exprimă dezamăgirea în privința miliției portale, constatând netrebnicia oștenilor ridicați după acest sistem de recrutare. Cea mai mare nemulțumire a nobililor constă în obligația lor de a plăti soldele acestor oameni lipsiți de eficiență și experiență militară. Dacă totuși această structură militară avea să se mențină, Stările solicitau extinderea recrutărilor proporționale și la domeniile princiare. Un alt neajuns semnalat de Dietă era lipsa de disciplină în cadrul steagurilor comitatense. În acest sens era pomenit cazul comitelui Francisc Theke, care a fost amenințat cu moartea de către iobagii strânși pentru mustră, după care aceștia s-au întors la casele lor părăsind tabăra²⁹.

În timpul lui Andrei Báthory Dieta convine asupra unei proporții mai reduse de recrutare a miliției portale, 2 călăreți la 100 de iobagi. La această obligație erau supuse și văduvele nobililor³⁰.

În perioada de timp în care Transilvania a fost guvernată de Mihai Viteazul, structurile militare tradiționale ale țării, printre care și miliția portală, au fost neglijate în detrimentul taxelor pecuniare care acopereau o parte din cheltuielile oștirii de mercenari gata constituite a domnului muntean. Abia în cadrul dietei de la Alba Iulia din 23-26 iulie 1600 se menționează că acei nobili care se află cu leafă în oastea lui Mihai, dacă au moșii în comitate, să dea pedestrași și călăreți în steagul comitatului³¹.

După alungarea lui Mihai Viteazul din Transilvania, căpitanul general Ștefan Csáky cu acordul și sprijinul Stărilor a încercat să refacă miliția portală,

²⁸ Andrei Veress, *Documente*, V, 1932, doc. 36, p. 57.

²⁹ *MCRT*, III, 1877, doc. XL, p. 267.

³⁰ *Ibidem*, doc. XLVIII, p. 299.

³¹ Ioachim Crăciun, *Dietele Transilvaniei ținute sub domnia lui Mihai Viteazul (1599-1600)*, p. 19.

care era însă concepută ca o oaste de profesioniști, alcătuită din darabanți cu arme de foc, ridicați câte unul la fiecare 20 de porți fiscale. Această obligație îi privea în egală măsură și pe nobilii aflați în slujbă, care dădeau și ei un oștean la 20 de porți fiscale. Oștenii erau organizați în steaguri la nivel de comitat, unde se adunau pentru mustură. De menționat faptul că recrutarea miliției portale se aplica și posesiunilor iezuiților. Din scaunele secuiești era ridicat un pușcaș la 10 porți fiscale (în condițiile în care libertatea secuilor era din nou desființată). Nobilii care aveau posesiuni în mai multe comitate și scaune aduceau oștenii doar în comitatul în care își aveau reședința principală, socotiți însă conform totalului de porți fiscale pe care le dețineau³².

Instaurarea stăpânirii imperiale în Transilvania pe parcursul anului 1601 a pus în pericol alcătuirea instituțională a principatului autonom, care risca să se transforme într-o provincie habsburgică. Printre grijile cele mai mari ale Stărilor transilvănene se număra și ideea de a menține vechea formulă de organizare militară, adică o oaste alcătuită în cea mai mare parte din autohtoni, care să se afle în continuare și sub controlul Stărilor. La începutul anului 1601 Stările transilvănene adresează împăratului Rudolf o scrisoare prin care solicită menținerea autohtonilor în funcțiile publice din principat, dar și o oștire alcătuită din maghiari (*militiam quoque pro defensione prouinciae ex Vngaricam gente lectam alat*)³³. Deși în țară se afla o oaste numeroasă de mercenari imperiali sub conducerea generalului Basta, care secătuia resursele economice ale țării atât prin dările impuse în Dietă, cât și prin jafurile comise în mod clandestin, în adunarea de Stări de la Mediaș din august 1602 era luată o hotărâre conform căreia oastea de călăreți și pedestrii ridicați după numărul de porți fiscale să fie menținută și să fie pregătită să lupte acolo unde se va ivi necesitatea³⁴.

În primul deceniu al secolului al XVII-lea oștirea portală intră într-un declin accentuat. Sistemul fiscal bazat pe numărul de porți era, de asemenea, într-o perioadă de criză, în condițiile în care conscripțiile mai vechi nu mai aveau nicio relevanță, numeroase sate fiind devastate sau părăsite în totalitate. Instabilitatea populației determinată de starea de război perpetuu a dus la renunțarea temporară a colectării taxei după numărul de porți fiscale și,

³² MCRT, IV, 1878, doc. LXXVI, p. 579-580.

³³ *Ibidem*, V, 1879, doc. I, p. 77.

³⁴ *Ibidem*, doc. XXVIII, p. 134.

implicit, la recrutarea trupelor bazată pe același sistem. În anii 1607-1608 darea publică era stabilită în funcție de animale sau alte bunuri mobile, pe care le dețineau iobagii ce puteau fi încă găsiți în casele lor³⁵. La sfârșitul războiului de 15 ani situația economică și demografică a Transilvaniei a suferit o recesiune considerabilă. O conscripție din anul 1609 a înregistrat abia 4.000 de porți fiscale, față de cele 40.000 înregistrate înainte de război. Desigur acest lucru nu însemna că Transilvania pierduse 90% din totalul populației, însă multe sate erau în totalitate părăsite și iobagii erau împrăștiați prin țară sau pur și simplu fugiți de pe domeniile nobiliare. De altfel, dietele din anii ce au urmat repetau cu insistență obligația de a returna iobagii fugiți, stabilind pedepse mari pentru cei care refuzau să se conformeze³⁶.

Recrutarea proporțională după numărul de porți fiscale revine abia în 1611, în cadrul dietei de la Sebeș din luna aprilie. Doar cei care nu participau personal la oaste aveau datoria de a contribui cu un călăreț la fiecare 4 porți fiscale. Nobilii din Cluj puteau trimite și câte un pedestraș în locul călărețului³⁷.

Argumentul ineficienței oștirii portale a fost invocat de Stări în cadrul dietei de la Sibiu din luna mai 1612. Recrutarea directă de iobagi-soldăți începe treptat să fie înlocuită de plata unor sume de bani pentru solda mercenerilor. Astfel, se impune o contribuție pecuniară după numărul de porți fiscale, care să permită întreținerea unui mercenar pedestru timp de trei luni, cu o soldă de 3 florini³⁸. Confruntându-se cu o situație internă instabilă (cercul opoziției nobiliare se extindea tot mai mult incluzându-i și pe Gabriel Bethlen, unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai principelui în anii precedenți, și Andrei Nagy căpitanul general al haiducilor) principel Gabriel Báthory a făcut eforturi sporite pentru a menține în jurul său o oaste de mercenari fideli. Báthory a încercat să permanentizeze oastea de infanterie întreținută după contribuția ce înlocuia recrutarea oștirii portale. Astfel, în Dieta de la Sibiu din noiembrie 1612 era reluată problema contribuțiilor pentru întreținerea oștirii de mercenari pedestri, la care contribuia toată țara, domni, nobili și văduve de nobili³⁹.

³⁵ David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea*, I, București, 1986, p. 488.

³⁶ *History of Transilvania*, II, p. 154.

³⁷ *MCRT*, VI, 1880, doc. XXIX, p. 205-206.

³⁸ *Ibidem*, doc. XXXIV, p. 230.

³⁹ *Ibidem*, doc. XLV, p. 256.

Succesorul ultimului principe din familia Báthory, Gabriel Bethlen, a păstrat principiul recrutării unei oștiri de mercenari în locul tradiționalei oștiri portale. Astfel adunarea de Stări din februarie-martie 1614 a reluat obligativitatea plății unei dări de 3 florini de poartă fiscală, ce reprezenta solda unui mercenar pedestru pe timp de o lună. Se menționa că în locul țăranilor simpli să fie aduși în steagurile comitatelor mercenari cu experiență. Haiducii constituiau grupul cel mai numeros capabil să acopere necesitățile principatului pentru alcătuirea unei oștiri de infanterie, astfel Stările le cereau acestora să renunțe la numele și statutul lor și să se înroleze în steagurile comitatelor sub conducerea vicecomiților⁴⁰. Inițiativa Stărilor, sprijinită de către principe, de a subordona haiducii din Transilvania autorităților comitatense a fost încununată de succes. La 25 septembrie 1614 avea loc o muștră în comitatul Bihor, realizată de vicecăpitanul cetății Oradea, Francisc Rhédey, unde alături de nobilimea prezentă la inspecția militară sunt pomeniți și haiducii din cuprinsul comitatului⁴¹. Luptele de la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul celui următor (războiul de cinsprezece ani 1591-1606, insurecția lui Bocskai), în care a fost implicat și principatul Transilvaniei, au generat condiții specifice pentru dezvoltarea unei păături largi de mercenari, luptători profesioniști cu o experiență bogată, haiduci și nu numai, care să suplinească vechile structuri militare tradiționale ale țării, concepute la origine pentru un război defensiv. În Ungaria superioară această evoluție s-a manifestat încă de timpuriu. După bătălia de la Mohács cea mai mare parte a infanteriei ce servea în banderile magnaților, în fortărețele de margine sau în oștirile de câmp ridicate pentru campanii de amploare era recrutată după sistemul înrolărilor voluntare. Baza socială de recrutare a acestei infanterii de mercenari s-a lărgit foarte mult în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, prin creșterea considerabilă a țăranilor fără pământ (*inquilini*), veniți din teritoriile ocupate de turci, ce preferau de cele mai multe ori viața de campanie condițiilor dificile de pe domeniile nobiliare⁴².

Stările întrunite la Alba Iulia între 27 septembrie-7 octombrie 1614 au reînnoit obligația plății unei taxe de 3 florini de poartă fiscală, reprezentând

⁴⁰ *Ibidem*, doc. XIV, p. 415-416.

⁴¹ *Ibidem*, VII, 1881, doc. V, p. 175-176.

⁴² Ferenc Maksay, *Peasantry and Mercenary service in Sixteenth-Century Hungary*, în *From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*, 1982, p. 264-266.

solda pe o lună a unui mercenar pedestru, la fel ca și Dieta de la Sibiu din 1612⁴³.

În octombrie 1615 o hotărâre a dietei de la Cluj stabilea reluarea mustrelor la nivel de comitat după „vechiul obicei”⁴⁴. Alte amănunte lipsesc însă, după cum rezultă și din prevederile dietelor ce au urmat; s-a revenit la mai vechea modalitate de a trimite iobagi în steagurile comitatelor.

Autoritatea lui Gabriel Bethlen în privința organizării militare a sporit, astfel încât la 5 mai 1616, în ordinul de mobilizare trimis comitatelor, principele stabilește o rată a conscripției pentru oastea de infanterie comitatensă de 1 pușcaș pentru fiecare poartă fiscală⁴⁵. O proporție atât de ridicată, apropiată de o mobilizare generală, era fără precedent în istoria principatului. Mai mult, această oștire portală avea să lupte în afara granițelor țării, în Moldova împotriva oștirii polone ce îl înlăturase pe Ștefan Tomșa de la domnie.

Stările întrunite la Sighișoara în luna octombrie a aceluiași an obțin reducerea ratei de conscripție la 1 pușcaș pedestru, bine înarmat și îmbrăcat, pentru fiecare două porți fiscale. Soldații erau trimiși cu provizii suficiente ca să nu prade casele oamenilor în drum spre tabăra principelui. Organizarea mustrelor se făcea la nivel de comitat⁴⁶.

Cei mai mulți istorici apreciază că principele Bethlen a utilizat milițiile portale ale Transilvaniei în prima fază a campaniilor sale din cadrul Războiului de 30 de ani. În toamna anului 1619 detașamentele recrutate după numărul de porți fiscale, atât cavaleria cât și infanteria, au participat la luptele duse în Slovacia și Ungaria⁴⁷. În primăvara anului 1620 Stările limitează controlul principelui asupra oștirii portale, aprobând doar participarea călăreților la campanie, în timp ce trupele de pedestri rămâneau în țară în scopuri defensive. Proporția de recrutare aprobată de Dietă era de 1 pedestru pentru fiecare 2 porți fiscale⁴⁸. În anul următor principele a reușit să obțină organizarea unui contingent de 600 de pedestri maghiari, pentru care proviziile erau asigurate din contribuțiile transilvănenilor. Astfel, pentru fiecare 10 soldați era pregătit un car cu 4 boi cu provizii. Solda acestor oșteni era stabilită în felul următor:

⁴³ MCRT, VII, 1881, doc. VII, p. 181.

⁴⁴ *Ibidem*, doc. XXX, p. 280.

⁴⁵ Andrei Veress, *Documente*, IX, 1937, doc. 71, p. 82.

⁴⁶ MCRT, VII, 1881, doc. LVII, p. 389.

⁴⁷ *History of Transilvania*, II, p. 92.

⁴⁸ MCRT, VII, 1881, doc. LXXXVIII, p. 542.

hotnogul - 16 fl., vice-hotnogul - 8 fl., decurionul - 4 fl., stegarul - 4 fl., toboșarul - 4 fl., pedestrul de rând - 3 fl.⁴⁹.

Dieta de la Alba Iulia, din mai-iunie 1623, proclama organizarea de noi mustre în comitate și în scaunele secuiești. Accentul cade și de această dată pe organizarea contingentelor comitatense de pușcași pedestri. Astfel pentru fiecare 2 porți fiscale nobilii aveau obligația de a înarma un oștean cu pușcă bună, ce era apoi pus sub ascultarea hotnogilor din comitatul respectiv. Se specifică faptul că iobagul ce presta în acest mod slujbă militară era scutit de celelalte munci specifice statutului său. Nobilii ce aveau sate în mai multe comitate, făceau numărătoarea porților doar în comitatul în care își aveau reședința principală⁵⁰.

Pregătirile pentru o nouă campanie împotriva Habsburgilor au fost intensificate în vara anului 1623. La sfârșitul lunii iulie, principele trimitea poruncă nobililor din comitatul Alba să pregătească oastea comitatului pentru muștră. Astfel, depășind limitele de recrutare impuse de Stări, principele solicita câte un călăreț pentru fiecare 2 porți fiscale. Fiecare 20 de călăreți erau înzestrați cu un car de provizii tras de 6 boi. Sașii din Brașov, Sibiu și Sighișoara, ce aveau proprietăți în cuprinsul comitatului Alba, aveau obligația de a înarma 40 de călăreți pe cheltuiala lor, mai mult, Sibiul și Sighișoara trimiteau și câte doi trâmbițași pentru oaste. Pedestrii erau trimiși câte unul nu la două porți (cum prevedea Dieta) ci la trei porți, cu condiția să nu fie țărani simpli, ci oameni care să știe a folosi pușca. La fel ca și călăreții, fiecare 20 de pedestrii veneau cu un car de provizii tras de 6 boi. Această oaste era așteptată pe data de 14 august la Aiud, unde urma să se desfășoare inspecția militară. Dacă oștenii nu aveau cai sau arme bune erau pedepsiți nobilii de pe domeniile cărora au fost trimiși. Nobilii ce posedau un singur loc de casă se asociau câte 4 pentru a înarma un călăreț⁵¹.

În 1625 Stările au recunoscut rata de conscripție de 1 pedestru la 3 porți fiscale, impusă de principe în mod arbitrar în anul 1623, însă nu se făcea nicio referire la oastea portală de cavalerie, pe care Stările continuau să o privească ca pe un abuz din partea lui Bethlen⁵². Un an mai târziu, în Dieta de la Alba Iulia din 24 mai-17 iunie 1626, Stările recunoșteau încă odată prevederile

⁴⁹ *Ibidem*, doc. XCIV, p. 558.

⁵⁰ *Ibidem*, VIII, 1882, doc. X, art. I-II, p. 124-126.

⁵¹ *Ibidem*, doc. XIV, p. 159-160.

⁵² *Ibidem*, doc. XXVII, art. V, p. 268.

privitoare la oastea portală de pedestrii din anul 1623, însă cereau să fie scutite de recrutarea călăreților⁵³.

Nobilimea din comitatele mărginașe avea obligații militare suplimentare. O situație aparte aveau nobilii din împrejurimile cetății Ineu, cetate situată foarte aproape de frontiera turcească, mai ales după cedarea Lipovei, care erau nevoiți să întrețină prin mijloace proprii călăreți în slujba cetății. Principele Gabriel Bethlen a fost cel care a inaugurat acest obicei cu ocazia adunării de Stări din Alba Iulia din 2-23 mai 1617⁵⁴. Un an mai târziu, cu ocazia dietei de la Cluj, această obligație este reluată, fără a se specifica însă modul în care erau recrutați călăreții⁵⁵. Abia Dieta de la Alba Iulia din 4-30 aprilie 1627 venea cu mai multe amănunte referitoare la obligațiile specifice ale nobilimii din comitatul Zarand. Astfel, fiecare nobil din comitatul Zarand ținea călăreți în slujba cetății Ineu, în funcție de întinderea proprietăților ce le avea în cuprinsul comitatului. Pentru cei care se eschivau de la această sarcină Stările cereau drept pedeapsă confiscarea tuturor bunurilor și posesiunilor⁵⁶. Această formă de recrutare proporțională a fost perpetuată și în deceniile următoare, ocupând un loc aparte în cadrul Constituțiilor Aprobate redactate în anul 1653. Conform Aprobatorilor proporția recrutării era stabilită la 1 călăreț pentru fiecare 20 de iobagi. Această obligație îi privea și pe nobilii ce nu își aveau reședința în Zarand. Căpitanul cetății și oficialii comitatului erau însărcinați cu realizarea conscripției, stabilind cu exactitate numărul de călăreți pe care trebuia să îl dea fiecare nobil în parte. Cei care refuzau să se supună acestei obligații erau, prima dată, amendați cu 200 de florini, a doua oară cu 500 de florini, iar a treia oară pierdeau acea parte de moșie pentru care nu vroiau să dea călăreți. Banii rezultați din aceste amenzi erau folosiți de către căpitan pentru întărirea cetății. Văduvele de nobili participau și ele la constituirea contingentelor de cavalerie ale cetății, însă într-o măsură mai mică (1 călăreț la 40 de iobagi). Locuitorii domeniului cetății Dezna contribuiau cu călăreți la fel ca și ceilalți nobili ai Zarandului, însă la cetatea lor⁵⁷.

⁵³ *Ibidem*, doc. XXXI, art. VI, p. 318.

⁵⁴ *Ibidem*, VII, 1881 doc. LXVIII, p. 434.

⁵⁵ *Ibidem*, doc. LXXVIII, p. 491.

⁵⁶ *Ibidem*, VIII, 1882, doc. XXXVII, art. VII, p. 370.

⁵⁷ *Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei (1653)*, ed. Alexandru Herlea, Valeriu Șotropa, Cluj-Napoca, 1995, Titlul 16, art. I, p. 161-162.

Pe finalul domniei principelui Bethlen se poate sesiza renunțarea treptată la recrutarea directă a iobagilor la oaste după numărul de porți fiscale. Ridicarea milițiilor comitatense a devenit, în deceniile ce au urmat, o raritate. Principii au încetat să mai solicite Stărilor țării, an de an, organizarea de contingente militare locale, recrutate din rândul populației neprivilegiate, preferând să ceară în schimb sume de bani pentru întreținerea trupelor de mercenari. În primăvara anului 1629 Stările reunite la Alba Iulia au acceptat să plătească, o dată pe an, o sumă de 5 florini după fiecare poartă fiscală pentru întreținerea mercenarilor din slujba principelui⁵⁸. Pușcașii pedestri autohtoni, recrutați din cuprinsul comitatelor, încep să fie înlocuiți în această perioadă de pedestrii germani, semnalați chiar de aceeași Dietă pentru abuzurile pe care le comiteau ocazional pe domeniile nobililor⁵⁹. Soldele acestor mercenari străini erau acoperite, cel puțin parțial, din contribuția amintită mai sus. Acești pedestri germani au început să fie o prezență obișnuită în oștile principatului, mai ales după expedițiile principelui Gabriel Bethlen în cadrul Războiului de 30 de Ani. În memoriile sale Ioan Kemény, viitorul principe al Transilvaniei, participant direct la cea de a treia campanie a lui Gabriel Bethlen împotriva Habsburgilor, povestea că avangarda oștirii princiare condusă de căpitanul Ioan Horváth a încercuit în apropiere de Tîrnavia un detașament de infanteriști nemți, înarmați cu muschete. În cele din urmă aceștia s-au predat, iar Bethlen i-a luat pe cei mai mulți dintre ei în leafă, inaugurând astfel obiceiul principilor transilvăneni de a ține pedestrii germani. Un regiment de infanteriști nemți, printre care se numărau și acești prizonieri, au fost cantonați la Vințul de Jos alături de populația anabaptistă adusă tot în urma acestei campanii din teritoriile imperiale⁶⁰.

Gheorghe Rákoczi I, noul principe ales de Stările ardeleni după insuccesul domniei principesei Ecaterina, solicita nobilimii să țină pregătiți câte un călăreț și câte un pedestru de fiecare poartă fiscală, în cazul în care țara ar fi amenințată de forțe externe. Ridicarea acestei oștiri nu se făcea decât în ultimă instanță, dacă oastea personală a principelui și haiducii din comitatele de margine nu erau suficienți⁶¹.

⁵⁸ *MCRT*, VIII, 1882, doc. XLIII, p. 495.

⁵⁹ *Ibidem*, art. XXVIII, p. 426.

⁶⁰ Ioan Kemény, *Memorii 1607-1662*, Cluj Napoca, 2002, p. 49-50.

⁶¹ *MCRT*, IX, 1883, doc. VII, p. 273-274.

În vara anului 1635 a fost reconfirmată obligația de a plăti o contribuție pecuniară în locul recrutării directe de pedestrii după numărul de porți fiscale⁶². Alte surse demonstrează că cele două variante, contribuția pecuniară și recrutarea directă, funcționau în paralel. La 1643 congregația nobiliară a comitatului Maramureș a hotărât trimiterea trupelor cu care erau obligați față de principe, în urma înțelegerii survenite cu Gheorghe Rákóczi I în 1636. Aceste trupe însumau 150 de pedestrași și 50 de călăreți⁶³.

Constituțiile Aprobate acordă o importanță mare contingentelor recrutate de pe moșiile nobiliare în steagurile comitatelor. La această obligație erau supuși și nobilii care aveau posesiuni în Transilvania, dar își aveau reședința în altă țară. Deși acestora nu li se cerea o participare personală la oaste, erau datori să dea oameni în oastea comitatului, în funcție de mărimea moșiei pe care o posedau⁶⁴. Nobilii ce locuiau în orașe suportau sarcinile publice asemenea orașenilor, nefiind obligați să participe personal la oaste. Pentru moșiile ce le stăpâneau în afara orașului erau obligați să dea de două ori mai mulți ostași în steagurile comitatelor decât ceilalți nobili⁶⁵. Pentru nobilii ce își aveau reședințele în cuprinsul comitatelor rata conscripției militare era stabilit în felul următor: marea nobilime ce avea în posesiune mai mult de 3 porți fiscale furniza 1 călăreț la fiecare 3 porți, 10 nobili ecleziastici înarmau împreună 1 călăreț mercenar, 8 nobili ce aveau mai puțin de o jumătate de poartă înarmau 1 călăreț, iar 6 nobili ce aveau o jumătate de poartă dădeau 1 călăreț. Pedestrii erau recrutați câte unul la fiecare 2 porți fiscale⁶⁶. Astfel nobilii ce erau scutiți din diverse motive de participarea personală la oaste suportau o rată de conscripție militară mai ridicată pe domeniile lor. Călăreții ridicați de pe domeniile nobiliare purtau ca semn distinctiv o lance cu drapelul nobilului de care aparțineau⁶⁷.

Referirile la organizarea oștirii portale, după emiterea Constituțiilor Aprobate, lipsesc din articolele adunărilor de Stări întrunite în anii ce au urmat. Unul dintre motive poate fi faptul că atât principele cât și Stările au considerat

⁶² *Ibidem*, doc. XXVI, art. XVI, p. 420.

⁶³ Ionuț Costea, *Solam virtutem et nomen bonum. Nobilitate, Etnie, Regionalism în Transilvania Princiară*, Cluj-Napoca, 2005, p. 164.

⁶⁴ *Constituțiile Aprobate*, Titlul 19, art. X, p. 121.

⁶⁵ *Ibidem*, art. XI, p. 121.

⁶⁶ *Ibidem*, art. XII, p. 122.

⁶⁷ *Ibidem*, Titlul 20, art. I, p. 124.

problema armatei de conscripție rezolvată prin prevederile detaliate stipulate în culegerea de legi publicată în 1653. Pe de altă parte oastea de infanterie era tot mai frecvent alcătuită din mercenari străini sau haiduci, experți în utilizarea armelor de foc, fapt ce diminuea importanța contingentelor de pușcași pedestri ridicați din rândurile iobagilor.

THE *MILITIA PORTALIS* IN PRINCIPALITY OF TRANSYLVANIA (1542-1653)

Abstract

Sigismund of Luxemburg was the first Hungarian king to establish, in the late Fourteenth Century, a particular form of military conscription in Hungary known as the *militia portalis*. This innovation in the field of military organization was meant to increase the defensive potential of the Hungarian kingdom in front of the Turkish menace. The military conscriptions, meaning in practice a proportional recruitment of peasant-soldiers from the estates of the nobility, had the purpose to compensate for the inadequacy of the older military structures in the kingdom.

The Transylvanian principality (1541-1591) inherited this military structure, ensuring thus the survival of a small country with strong neighbors such as the Ottoman Empire or the Habsburgs. In the second half of the Sixteenth century the *militia portalis* consisted mainly of peasant-soldiers recruited from noble estates. The other privileged nations of the country, the Saxons and the inhabitants of the *Terra Siculorum*, were rarely contributing to the organization of this army. This was also the case for the princely estates. In its early stages the conscription army consisted mainly of cavalry detachments, but as the fire arms began to play an important role in the outcome of battles, infantry units, equipped mainly with fire weapons, were also recruited. The criteria for the recruitment of the *militia portalis* was the number of serfs or the number of fiscal *portas* (a fiscal unit consisting mainly of two serf families). The rate of conscription varied largely during the existence of the Transylvanian principality, from 1 soldier for each *porta fiscalis* during the

reign of Gabriel Bethlen to 1 soldier for 100 serfs during the short reign of Andrei Báthory. In the Seventeenth century the conscription army entered a period of decline as peasant-soldiers war often replaced by professional mercenaries, sometimes of foreign origins.